

Súrlódások az újoncozásnál az 1792—97. évi francia háború alatt.

1. közlemény.

A Habsburgok Monarchiájának már a francia forradalom elején számítani kellett arra, hogy Franciaországgal háborúba keveredik. Emiatt az abban az időben még Ausztriához tartozó Németalföldön, a francia határon, csapatokat vontak össze, melyek között magyar ezredek is voltak. Az országgyűlés, a háborús veszély miatt, a magyar ezredek létszámának feltöltésére az 1791. év végén 6.000 újoncot ajánlott meg, a kiket 1792. tavaszán és nyarán sorozták.¹

A franciák 1792. április végén valóban megüzenték a háborút, mely az 1797. év végéig tartott. Mivel már a háború elején még további magyar csapatok is mentek a harcra, az országgyűlés újabb 5.000 újoncot adott; sorozásuk 1792. decembertől a következő év márciusáig tartott.²

A sorozás befejezte után az ezredeknek maguknak kellett toborzás útján gondoskodni a háború folyamán szükséges pótlásokról. Mindegyik gyalog- és huszárezred a számára állandónak kijelölt megyékből szedett katonát, s erre a célra külön toborzóparancsnoksága volt, mely a toborzást a polgári közigazgatási hatóságokkal együtt végezte, a toborzás céljaira pedig az egyes megyékben kisebb különítményeket állított fel. A toborzás különben jórészt szintén a polgári közigazgatás segítségével történt, így lényegében alig különbözött a rendszeres sorozástól, hiszen a toborzással gyűjtött újoncnak körülbelül kétharmad részét a polgári hatóságok támogatásával szedték össze.³

Az 1796. évben a hadsereget súlyos veszteségek érték. Az országgyűlés 1796. decemberében most már 50.000 újoncot ajánlott meg,⁴ ezeket 1797. elejétől sorozták.⁵

¹ *Hadilevéletár*: Generalkommanda-iratok 1792—51—223. és 314. A továbbiakban az ugyanott található okmányokat röviden „Gen” jelöljük.

² Gen. 1792—51—316.

³ Gen. 1792—51—23.

⁴ Gen. 1797—51—12.

⁵ Gen. 1797—51—23, 126, 147, 167, 254, 315, 362, 407 és 427.

Úgy a sorozás mint a toborzás az egész háború alatt általában a hadsereg magyar ezredei (9 gyalog és 7 huszár-ezred) számára szolgált. A háború tartamára felállított utász-csapatokhoz ugyanis mindössze csak néhány száz újoncra volt szükség; a szekerezés és a szabadcsapatok részére ellenben közel 20.000 újoncot adtak, majdnem kivétel nélkül olyanokat, a kik a sorkatonaság igényeinek nem feleltek meg. A tüzérséghez abban az időben még nem szedtek katonákat Magyarországról.

Az egész háború folyamán sorozással 54.757, toborzással 57.483, összesen tehát 112.240 újoncot gyűjtöttek Magyarországról.⁶ A háború hosszú tartamát és a hadsereg folytonos veszteségeit tekintve, ez a létszám az első pillanatra csekélynek látszik. figyelembe kell azonban venni egyéb körülményeket is. Magyarországnak — nem számítva a politikai tekintetben abban az időben még különálló Erdélyt, valamint a határvidékeket — a XVIII. évszázad végén kerekén 6 millió lakosa volt. Manapság, az általános hadkötelezettség alapján, 6 millió lakos közül 6 év alatt 112.000 újoncot igen könnyen elő lehet teremteni, az 1790-es években azonban az újoncozás sok akadályba ütközött. A nemesség ugyanis, minden hozzátartozójával, jobbágyaival és cselédeivel együtt, valamint ugyanilyen módon a lelkészek, az állami vagy közigazgatási tisztviselők, általában az értelmiség, azonkívül a különböző foglalkozási ágak, a telkesgazdák és a lakosságnak még számos adófizető kategóriája nem volt sorozáshoz állítható. Az állításkötelezettség terhe ilyenformán csakis a szolgástorban élő parasztságra és a városi proletároknak nehezedett: ennek a két legszegényebb néposztálynak azonban, a hiányos táplálkozás és az általában kezdetleges higiénia következtében, meglehetősen sok férfitagja satnya, fejletlen, katonai szolgálatra tehát alkalmatlan volt.

Sok nehézséget okozott az újoncszedésnél, hogy a katonai szabályok az újoncnál legalább 5 láb 3 hüvelyk (165 cm.) testmagasságot és ép, erős fogazatot követeltek, s még a kisebb, esetleg lényegtelen testi fogyatékoságot is kifogásolták. Az újoncok átvételére kirendelt tisztnek nemcsak kötelességükből kifolyólag, hanem a saját jólfelfogott érdekükben is ragaszkodtak ezekhez a szabályokhoz. Ha ugyanis az általuk átvett újone a katonai szolgálatra alkalmatlannak bizonyult, akkor annak a tisztnek, aki a polgári közigazgatási hatóságtól átvette, az újoncra az átvétel napjától fogva fordított összes költségeket meg kellett fizetnie, sőt még egyéb szolgálati kellemetlenségekre is számíthatott.

⁶ Gen. 1797—51—25.

A polgári hatóságok viszont nem minden esetben vetettek súlyt az említett követelményekre, hanem megelégedtek azzal, hogy a rájuk kirótt újoncszámot tekintet nélkül az újoncok minőségére vigyék a sorozáshoz. Ebből kifolyólag nézeteltérések keletkeztek, amit nemcsak némely közigazgatási tisztviselő dolyfős elbizakodottsága, hanem az antimilitarista felfogás is befolyásolt, mely Magyarországon mindig jó talajra talált.

A huszárok toborzásánál szerencsésebb volt a helyzet, mert a huszárezredekhez jóval kevesebb újonc kellett mint a gyalogsághoz: azonkívül huszáranyagban Magyarországon mindig bőven lehetett válogatni. A magyar fiatalság önként is szívesen csapott fel huszárnak, mert ebben a fegyvernemben látta a valódi magyar katonaságot, azonkívül a díszes öltözet, a tarsolyos kard és a cifranyergű paripa is csábította.

Bár a polgári hatóságok egy része méltányolta a katonaság igényeit, valamint az újoncok átvételére kirendelt tisztek kényes helyzetét, azonkívül az újoncok előteremtésében nemcsak a hivatalos újoncállításnál, hanem a toborzásoknál is értékes segítséget nyújtott, mégis már az 1792. év folyamán megtartott sorozásnál sok panasz merült fel e téren. Úgy a polgári, valamint a katonai legfelsőbb hatóságok igyekeztek bár kiegyenlíteni a súrlódásokat, mégsem sikerült az újoncszedéssel kapcsolatos panaszokat egészen megszüntetni.

Ezeknek a panaszoknak részletei azért is érdekesek és tanulságosak, mert az világlik ki belőlük, hogy az újoncozás körül a régmúltban is ugyanazok a csalafintaságok és visszaélések fordultak elő, mint a későbbi idők újoncszedéseinél és az emberek a múltban is éppen úgy igyekeztek a katonai szolgálat alól kibújni, mint a későbbi időkben. De különösen kortörténeti szempontból sok figyelemreméltó adatot találunk az ilyen panaszokkal kapcsolatos részletekben.

A panaszok sorozata⁷ a Helytartótanács a magyarországi Vezénylőtábornokhoz, báró Barco Vince lovassági tábornokhoz, intézett ama átiratával kezdődött, melyben az Esterházy-gyalogezred (későbbi 34.) átvevő tisztje vádolta, hogy a fehérmegyei újoncok átvételénél túlzottan válogat, majd általánosította ez a vádat az ezred toborzókerületéhez tartozó többi megyék részéről állított újoncok átvételére vonatkozólag is. Ugyanezt a panaszt tette később az Antal főherceg (későbbi 52.) és a Ferdinánd főherceg (későbbi 2.) ezred átvevő tisztjei ellen; azután átírt a biharmegyei újoncok átvételénél előfordult kellemetlenségek miatt, Vins-ezred (későbbi 37.) átvevőkülönítményének parancsnoka, az újoncok

⁷ Gen. Exhibiten-Protokoll az 1792. évről.

átvételénél Szabolcsmegyét szidalmazta. Néhány hónap múlva ugyancsak Tahy századost panaszolta be a Helytartótanács, hogy — a megyék jelentése szerint — goromba a hivatalos érintkezésben. Szabó századost, a Ferdinánd-gyalogezred átvevőkülönítményének parancsnokát — Mosonmegye panaszára — a szerénytelenség vádja érte, mert az újoncok közt válogatott.

Győrmegeye és Sopron városa az Esterházy-gyalogezred. Temesmegeye a De Vins-ezred. Liptómegeye az Alvintzy-ezred, (későbbi 19.), Kőszeg városa a Jellchich-ezred (későbbi 53.), Debrecen városa a Nádasdy-ezred (későbbi 39.), Lőcse városa az Alvintzy-ezred, Zombor városa az Antal főherceg-ezred átvevőtisztje ellen panaszkodott a Helytartótanács útján a miatt, hogy a tisztek az újoncok átvételénél válogatások. Az Antal főherceg-ezred átvevőtisztje ellen az a vád is szólt, hogy még hozzá goromba is.

A Vezénylőtábornok a panaszokat mindegyik esetben megvizsgálta és küldte, hogy a bevádolt tisztek csak a szabályokhoz ragaszkodtak és csak azokat az újoncokat utasították vissza, a kik katonai szolgálatra alkalmatlanok voltak. A Ferdinánd-ezred átvevőtisztjére például nyavalyatörős újoncot akartak ráerőszakolni; a De Vins-ezred részére szánt biharmegyei újoncok közül három szintén nyavalyatörős volt.⁸

Az újoncokat átvevő tisztek ellen irányuló panaszok főoka abban rejlett, hogy az előírt 5 láb 3 hüvelyknél alacsonyabb testmagasságú embereket nem akarták elfogadni. A sok panasz következtében a Helytartótanács javaslatot tett, hogy az újoncok testmagasságának alsó határát 5 láb 2 hüvelykben (162 cm.) határozzák meg, mert ilyen magas újonc Magyarországon elég akad, ilyenformán tehát az újoncozás simábban mehetne. A Vezénylőtábornok a javaslatot partolva terjesztette a bécsi Legfőbb Udvari Haditanács elé.

A Legfőbb Udvari Haditanács azt válaszolta, hogy a király az újoncok testmagasságának alsó határát 5 láb 3 hüvelykben szabta meg, mert a hosszú puská használata miatt van szükség erre és ez a szabály érvényes a hadsereg austriai csapatainál is. Az olyan 5 láb 2 hüvelyk magas újoncok tehát, a kinek növése nem lehet már számítani, a hadsereg érdekében és a magyar nemzet tekintélyének megóvása végett, a sorgyalogsághoz nem fogadható el, hanem éppen úgy csak a szekerészethez vagy a helyőrségi csapatokhoz vehető fel, mint a duzzadtnyakúak is.

Kifejezte továbbá a Legfőbb Udvari Haditanács, hogy

⁸ U. o.

mivel az átvevőtisztek már a sorozás megkezdése előtt szigorú parancsot kaptak a túlhajtott válogatás mellőzésére, éppen úgy a megyéket is utasítani kellene tehát, hogy teljesen alkalmas újoncokat adjanak, ne pedig olyat, a kit azután testi alkalmatlansága miatt ki kell cserélni és így csak hiábavaló költséget okoz.

A Vezénylőtábornok egyúttal utasítást kapott, hogy az újoncozás megkönnyítésére vonatkozó rendszabályokban egyezzenek meg a Helytartótanáccsal és utasítsák alárendelt szerveiket, hogy kölcsönös megegyezéssel igyekezzenek elhárítani a súrlódásokat. A Vezénylőtábornok 1792 augusztus 25-én ilyen értelemben átírt a Helytartótanácsnak.⁹

A súrlódások kiküszöbölése bizonyára könnyebben ment volna, ha a sorozás irányítása egy kézben van, a honnan ugyanabban az időpontban ugyanazt a tartalmú rendeletet kapják úgy a polgári közigazgatási hatóságok, valamint a katonai szervek is. Erről azonban abban az időben szó se lehetett, mert akkor még nem volt alkotmányos honvédelmi miniszter és a polgári hatóságok alkotmánysértést, jogtiprást és katonai diktaturát láttak volna abban, ha a katonaság rendelkezik velük. Viszont a katonaság sem ismerte volna el magafölött semmiféle polgári hatóságnak a parancsoló jogát.

Elérhetetlen volt sokszor az is, hogy az újoncozás valamely kérdésében a polgári és katonai legfőbb hatóság egyszerre adjon ki rendeletet, pedig kölcsönös megegyezéssel ezt is meg lehetett volna valósítani. A midőn pl. 1792. augusztusában, a második sorozáshoz, a király jóváhagyta az országgyűlés határozatát, hogy az újoncok testmagasságának alsó határa 5 láb 2 hüvelyk lehet, a bécsi Magyar Udvari Kancellária sietett a könnyítést azonnal tudatni a budai Helytartótanáccsal, hogy ilyen értelemben utasítsa a megyéket. A Legfőbb Udvari Haditanácsot ellenben csak valamivel később értesítették,¹⁰ pedig jó lett volna, ha a polgári, valamint a katonai szervek egyszerre kapják a rendeletet és a sok vita és súrlódás okát megszüntető eme királyi elhatározás nyomán kiadandó rendelkezésekre vonatkozólag előbb a katonai legfőbb hatósággal kölcsönös megállapodás történik.

Az Udvari Kancellária ugyan még augusztus 30-án átírt a Legfőbb Udvari Haditanácsnak, hogy a király elfogadta az országgyűlés szóbanforgó határozatát, melynek alapján a megyék már kaptak is utasítást. A Legfőbb Udvari Haditanács azonban azt válaszolta, hogy a király, a

⁹ Gen. 1792—51—262.

¹⁰ Gen. 1792—51—268 és 271.

mikor ezt elhatározta, arra gondolt, hogy az 5 láb 2 hüvelyk magas újoncok közül csakis azok veendőek át, a kik még nőni fognak. Ezek tehát addig, a míg az 5 láb 3 hüvelyk testmagasságot elérik, a gyalogezredek helyőrségi szolgálatra hivatott 3. és 4. zászlóaljaihoz osztandók be, a honnan azután később mint már kiképzett katonák kerülnek majd a harc-térre. Hangsúlyozta a válasz, hogy jó volna a megyék és a katonaság részére, az újoncok átvételénél felmerülő nézet-eltérések szabályozása végett, együttes utasítást adni.¹¹

A Helytartótanács csak 1792 szeptember 15-én — az augusztus 25-i átiratra küldött válaszában — adta tudtul a Vezénylőtábornoknak, hogy az 5 láb 3 hüvelykben megszabott legkisebb testmagasság követelése nem fogadható el, mert a megyéknek — a fentebb említett királyi döntés alapján — ebben a kérdésben már utasítást adott.¹²

A Vezénylőtábornok, mivel a Legfőbb Udvari Haditáncstól nem kapott határozott rendeletet, a maga részéről nem kezdeményezte az együttes utasítás kiadását, mert neki a hadsereg érdekeit kellett abban a tekintetben szem előtt tartania, hogy a csapatokhoz 5 láb 3 hüvelyknél alacsonyabb termetű újoncok lehetőleg ne kerüljenek. Inkább tehát hallgatólagosan az újoncokat átvevő tisztek ügyességére bízta, hogy e téren mégse érvényesüljön a polgári hatóságok által a királynál a katonaság szándékai ellenére kivívott előny.

A De Vins-gyalogezred parancsnoksága október elején jelentette, hogy a megyék a városok a törvényre hivatkozva akarnak 5 láb 2 hüvelyk magas újoncokat adni. Mivel az ezredparancsnokság a megkezdendő sorozáshoz erre vonatkozó rendeletet kér, mert különben az alacsonyabb termetű újoncok miatt a csapatok harc-képessége szenved, a mellett sok lesz a súrlódás az újoncok átvétele körül.

A Vezénylőtábornok válasza szerint nem volt kétséges, hogy a megyék az előírt termetű újoncokat kötelesek adni. A Legfőbb Hadúr azonban megengedte, hogy 5 láb 2 hüvelyk magas újoncok is átvehetőek, de ezeknek a száma nincs meghatározva. Az átvevő tisztek mindenesetre kerüljék a súrlódást és a polgári hatóságokkal egyetértésben cselekedjenek.¹³

A Vezénylőtábornok a súrlódások kerülését és a polgári hatóságokkal az egyetértést nemcsak most, hanem a sorozással vagy toborzással kapcsolatos rendeleteiben az egész háború alatt következetesen hangsúlyozta annyira, hogy az

¹¹ Gen. 1792—51—271.

¹² Gen. 1792—51—287.

¹³ Gen. 1792—51—288.

szinte már megszokottá vált, mint a rendeletek elmaradhatatlan refrainje.

A Vezénylőtábornok válasza meglehetősen határozatlan volt; az átvevőtisztek tehát nem igazodhattak semmiféle határozott rendelkezéshez, csak ahhoz, hogy a súrlódásokat kerülni kell, a mire egyébként már eddig is többször kaptak parancsot. Határozott rendelkezés híján tehát az átvevőtisztek vonakodtak elfogadni az 5 láb 2 hüvelyk magas újoncot, ami miatt a megyék jelentést tettek a Helytartótanácsnak, az pedig az Udvari Kancelláriának. Az Udvari Kancellária a Legfőbb Udvari Haditanácshoz fordult.

A Legfőbb Udvari Haditanács azzal mosakodott válaszában, hogy ő nem parancsolta a Vezénylőtábornoknak, hogy 5 láb 2 hüvelyk magas újoncot nem szabad átvenni, hanem csak rámutatott, hogy milyen hátrány származik a szolgálatra az ilyen újone miatt.¹⁴ Ez sem volt határozott parancs, de a Vezénylőtábornok megérthette.

A Helytartótanács végre 1792 november elején átírt a Vezénylőtábornoknak, hogy bár a király megengedte az 5 láb 2 hüvelyk magas újoncok besorozását, a Helytartótanács mégis kéri, hogy az átvevőtisztek erre parancsot kapjanak.

A Vezénylőtábornok közölte válaszában, hogy a sorozáshoz beosztott tisztek és sebészek utasítást kaptak, hogy olyan újoncot, akinek szemmel látható testhibája van, ne vegyenek át, mert ezzel csak felesleges költséget okoznának, amit magának az átvevőtisztnak kellene megtérítenie, amellet az újoncot el kellene bocsátani, a polgári hatóságok pedig nem adnának helyette mást. Ilyen testfogyatkozás a kopaszság, a rövidlátás, a rossz fogazat, a duzzadt nyak, a süketség, a magas vagy domború hát, a szűk mell, a csonkult végtagok, a régi és már gyógyult sebek, a viszeres csomók, a beteges, láztól leromlott test és az előírt testmagasságnál alacsonyabb termet. Ezek a fogyatkozások ugyanis az újoncot fegyveres szolgálatra alkalmatlanná teszik. Abból a célból tehát, hogy a fogyatkozás megállapítható legyen, az újoncot tetőtől talpig le kell vetkőztetni már csak azért is, hogy a polgári hatóság kiküldöttje maga is lássa, hogy miért nem veszik át.¹⁵

A válasz mindenesetre részletes volt, de nem említette az 5 láb 2 hüvelyk testmagasságot, viszont nem is kétkedett benne. Pedig sok későbbi vitának elejét lehetett volna venni, ha a Vezénylőtábornok ebben a kérdésben határozottan nyilatkozik. Nem volt azonban módjában, hogy nyilatkozzék,

¹⁴ Gen. 1792—51—315.

¹⁵ U. o.

mert a számára legilletékesebb helyről, a Legfőbb Udvari Haditanácstól, nem kapott semmiféle határozott útmutatást.

Mielőtt 1792 végén a második sorozás megkezdődött volna, az első sorozással kapcsolatban még utólagos panaszok érkeztek. Említettük, hogy Mosonmegye a Ferdinánd-ezred átvevő tisztjét, Szabó századost, szerénytelenséggel vádolta; a panaszt a Vezénylőtábornok megvizsgálta és az eredményt a Helytartótanács tudomására adta. A helytartótanács az eredményről értesítette a megyét, a megye azonban nem nyugodott meg, hanem újabb panaszt tett Szabó százados ellen, azt állítván, hogy Mosonmegye iránt érzett ellenszenvéből, a sorozáshoz vezetett újoncnak több mint a felét visszautasította, a sorozótisztet befolyásolta, önkénykedett, azonkívül nyersen és követelően lépett fel a megyei hatóságokkal szemben.

A Helytartótanács a panaszt megküldte a Vezénylőtábornoknak s ez Szabó századost ismét jelentéstételre szólította fel.

Szabó százados tagadta, hogy őt Mosonmegye iránt bármiféle ellenszenv vezette volna. Először azért haragudtak meg reá, mert 25 újonc közül csak 11 bizonyult alkalmasnak, de ezek egyike is mértéken aluli volt. A visszautasítottaknál különböző testi fogyatkozásokat állapítottak meg, vagy természetük a további növéssre már reménytelenül alacsony volt.

Jelentette a százados, hogy ő minden vitát türelemmel, barátságos úton akart elintézni, viszont a megye részéről a sorozáshoz kirendelt megbízott, az alispántól eredő zaklató üzenetekkel és fenyegetésekkel, a sorozás munkájában az unalomig zavarta a főhadbiztost, a sorozótisztet és a törzssebszt. Ezért Szabó százados — ismételt kérése után — kénytelen volt a megyei megbízottat mérsékletre inteni, vagy ajánlani, hogy távozzék és helyette mást küldjenek.

Tiltakozott Szabó százados az ellen a vád ellen is, mint-ha ő a sorozótisztet befolyásolta volna, hogy egy gazdálkodó fiát ne vegyék be, holott az apának két fia volt. Igaz, hogy kettő volt, de az idősebbnek önálló gazdasága lévén, a sorozásnál nem számíthatott mint olyan, aki atyjának segítségére van a gazdálkodásban. Elismerte viszont a százados, hogy egy duzzadt nyakú újoncot visszautasított, bár a duzzadt nyak még nem golyva, de egész bizonyosan az lesz belőle.

Jelentette továbbá, hogy az egyik postamester szolgáját nem engedte besorozni, mert az a postamesternél állami, tehát királyi szolgálatban áll. Ezt a megye megbízottjának a sorozótiszt jelenlétében meg is mondta, mire a megyei meg-

bízott a postamester előtt fennhéjázóan kijelentette, hogy a postamester tarthat olyan szolgát is, aki katonának nem alkalmas.

Rámutatott a jelentés a megye ellen tett ama panaszokra is, hogy az útlevéllal és igazolvánnyal ellátott olyan osztrák honos mesterlegényeket, akik Ausztriában katonának voltak összeírva, Mosonmegye egyszerűen lefogatta és a maga lakosai helyett akarta újoncúl átadni, de Szabó százados nem vette át. Többek közt a megyei pandurok Magyaróváron egy iskolaszolgát munka közben fogtak el, 14 napig börtönben tartották, s onnan vitték a sorozáshoz, ahol a százados természetesen nem fogadta el. Hasonlóan jártak el másokkal is és addig tartották fogva őket, amíg különféle ígéretekkel rávették, hogy magasabb toborzópénz ellenében önként jelentkezzenek katonának.

A Vezénylőtábornok Szabó százados jelentésének teljes szövegét közölte a Helytartótanáccsal és kérte a polgári közigazgatási hatóságok útasítását, hogy felesleges okvetlenkedéssel ne hátráltassák az újoncozás menetét, hanem inkább barátságos egyetértésben mozdítsák elő.¹⁶

Trencsénmegye 1793 januárjában újabb panaszt tett a Ferdinánd-gyalogezred átvevőtisztje ellen. Arról szólt a panasz, hogy Óváry hadnagy különösen az újoncok testmagassága miatt tesz kifogásokat.¹⁷

A Vezénylőtábornok az átvevőtiszt előljáró ezredparancsnokságához rendeletet intézett, amelyben hangsúlyozta, hogy a sorozáshoz kiadott útasítások világosak, nem érthető tehát, hogy miért vannak mégis nehézségek. Szigorúan meghagyta, hogy az átvevőtiszt ne okozzon indokolatlan zökkenőket, hanem inkább a polgári hatóságokkal egyetértésben mindent kövessen el a sorozás sikere érdekében. Amelyik átvevő tiszt nem így jár el, felelősségre kell vonni.¹⁸

Íme egyik példája, hogy mire vezetett az, hogy a Vezénylőtábornok — miként fentebb már rámutattunk, — nem mondotta meg határozottan, hogy az újoncok testmagasságának alsó határa ezentúl nem 5 láb 3 hüvelyk, hanem csak 5 láb 2 hüvelyk. Az átvevőtisztek persze vonakodtak 5 láb 3 hüvelyknél alacsonyabb újoncot átvenni, mert az anyagi felelősségtől és az egyéb szolgálati kellémetlenségtől tartottak, s addig nem követhettek más szabályt, amíg arra határozott parancsot nem kapnak.

Néha a polgári hatóságok türelmetlensége adott okot az azonnali panaszra. Az 1792. évi második sorozásnak de-

¹⁶ Gen. 1792—51—362.

¹⁷ Gen. 1793—51—106.

¹⁸ Gen. 1793—51—21.

cember 1-én kellett kezdődnie. Mivel a Nádasdy-gyalogezred átvevőtisztje erre a napra még nem érkezett meg Mármaroszigetre, a megye nyomban jelentést tett a Helytartótanácsához és követelte, hogy a sorozásra hozott újoncok élelmezésének költségeit a katonaság fizesse meg.

A panasz a Helytartóságtól a Vezénylőtábornokhoz került, aki azt felelte, hogy az átvevőtisztnek azóta már ott kell lennie, az élelmezési költségek pedig attól a naptól megtérülnek, amikor az újoncok az avatási lajstromba kerülnek.¹⁹

Kissé furcsán hangzott a panasznak ez az elintézése, hiszen azóta egy-két hétnek kellett eltelnie, hogy a megye a panaszt megírta, az átvevőtiszt tehát ez alatt az idő alatt persze, hogy odaérkezhetett. Azt pedig mindenki tudta, hiszen szabály volt, hogy a katonaság az újoncokat attól a naptól veszi élelmezésbe, amikor felavatják őket, ezt tehát felesleges volt külön hangsúlyozni.

Mármarosmegye türelmetlenségével kapcsolatban még egyéb zavar is támadt.

A Nádasdy-gyalogezred átvevőtisztje, Friedrich százados, idejekorán jelentette, hogy Bereg-, Ung-, Ugocsa- és Mármaros megye újoncainak átvétele végett először Mármaroszigetre útbaindult s onnan fog, dolga végeztével, a többi három megyébe menni. Bereg-, Ung- és Ugocsa-megye azonban türelmetlen volt, s újoncait a katonaság közreműködése nélkül és Friedrich százados megérkezése előtt a maga polgári biztosával és sebészével már megvizsgáltatta és további őrizetbe a munkácsi várparancsnokságnak átadta. Amikor Friedrich százados Munkácsra érkezett, az újoncokat meg akarta vizsgáltatni, de a megyék nem egyeztek ebbe, hanem jelentést tettek a Helytartótanácsnak, ahonnan az ügy a Vezénylőtábornokhoz került.

A Vezénylőtábornok akként döntött, hogy a munkácsi várparancsnokságnak átadott újoncok átveendőek, s ha valamelyik nem bizonyulna alkalmasnak, az élelmezési költségeit a kincstár nem téríti meg.

Megállapította továbbá a Vezénylőtábornok, hogy a kérsedelem azért keletkezett, mert Friedrich százados megbetegedett és csak február végén érkezhett Munkácsra, a megyék pedig siettek a sorozással.²⁰

A munkácsi várban őrzött újoncokat tehát átvették és a Nádasdy-ezred főtoborzóparancsnokságának székhelyére, Eperjesre, vitték. A főtoborzóparancsnok jelentette, hogy az újoncok közül 13 nem való katonának, mire a Vezénylő-

¹⁹ Gen. 1793—51—36.

²⁰ Gen. 1793—51—151.

tábornok elrendelte, hogy azonnal felülvizsgálat elé állítandók. Meghagyta egyúttal, hogy abban az esetben, ha a felülvizsgálatnál alkalmatlannak talált újoncok helyett a megyék alkalmasakat adnak, akkor az átvevőtiszt, Friedrich százados, csak az élelmezési költségeket fizeti. Ellenkező esetben azonban Friedrich százados költségén kell más újoncokat toborozni, mert a műlasztás őt terheli, mivel az újoncok átvételénél nem volt Munkácson.²¹

A szóbanforgó esetben eddig elmondottakat tekintve a Vezénylőtábornoknak Friedrich századosra vonatkozó döntése könyörtelen volt és nem egészen igazságos. A végső eredményben azonban — miként látni fogjuk — ez a kemény rendelkezés mégsem sujtotta a századost.

A kassai hadbiztosságnál megtartott felülvizsgálat a 13 kifogásolt újonc közül 9 Beregmegyeit és 1—1 Ung, illetve Ugocsamegyeit szolgálatra valóban alkalmatlannak talált. Ezek nagyrészt mértéken alul voltak, köztük egy félszemű, több golyvás, egy foghíjas, egynek nyomorék volt a karja, többen pedig skorbutban szenvedtek. A hadbiztosság egy-szersmind jelentette, hogy Friedrich százados nem hibás, mert az újoncokat Munkácson átvenni ideje se volt, hiszen Mármharosszigeten kellett működni. Bereg-, Ung- és Ugocsamegye sietve hozta a selejtes újoncanyagot, nem akarta élelmezni addig, amíg az átvevőtiszt meg tud érkezni, a munkácsi várparancsnok pedig önkényűleg és orvosi vizsgálat nélkül átvette. Hibás ellenben Nagel, Beregmegye sebésze, aki az újoncok megvizsgálásánál lelkiismeretlenül járt el. Az említett három megye a sorozóhelyeket is későn tudatta, így Friedrich százados, akinek a Bánságból kellett jönnie, azt se tudhatta, hogy legelőször hova menjen. Az alkalmatlannak talált újoncok miatt keletkezett költségeket tehát inkább a beregmegyei sebész tartozik megfizetni.

A Vezénylőtábornok kérésére a Helvtartótanács felhívta az említett három megyét, hogy az alkalmatlan újoncokat pótolják. Ung- és Ugocsamegye vállalta a kötelezettséget, Beregmegye azonban nem, kijelentette ellenben, hogy inkább a sorozás befejezése után következő toborzáshoz 40 újoncot fog közvetíteni.²²

Egyéb megyék és városok is panaszkodtak. Lőcse városa az Alvintzy ezred átvevőtisztjét vádolta, hogy a kiadott rendelkezések ellenére még mindig válogat az újoncok között.²³ A jász kerületi börtönökből fegyenceket akartak adni újoncok helyett, de átvételüket a Gyulai-ezred (későbbi 32.)

²¹ Gen. 1793—51—222.

²² Gen. 1793—51—291 és 651.

²³ Gen. 1793—51—115.

toborzóparancsnoka megtagadta s ezért bepanaszolták.²⁴ A Jellachich-ezred Zágrábban működő átvevőtisztjét a miatt érte panasz, mert nem volt készletben elég ruházat az újoncok számára, akiknek így napokig egy szál ingben kellett dide-regniök. Beigazolódott, hogy az átvevő tiszt nem hibás, mert még idejekorán kérte az egyenruha kiszállítását.²⁵ Szabolcs-megye megint Tahy századosra panaszkodott, mert egy megszökött újonc helyébe másikat követelt.²⁶ Pedig Tahy százados, úgy látszik, már elég engedékeny lehetett, hiszen egy alkalmatlan újoncért a költségekben elmarasztalták.²⁷ Szatmár-Németi városával a miatt volt vita, mert egy nemes embert jogtalanul újoncnak állított, s később el kellett bocsátani.²⁸ Nemes emberek jogtalan besorozása különben más megyéknél is előfordult.

A sorozással kapcsolatos panaszok azonban nem mindig a polgári hatóságoktól indultak ki. A katonaság is vádaskodott.

A De Vins gyalogezred parancsnoksága 1793. elején jelentette, hogy Szabolcsmegye az 1792. évi avatási lajstrom aláírását az ezred átvevőtisztjének, Tahy századosnak, nemcsak hogy megtagadta, hanem azt állította, hogy az 1792. évi első sorozásra kivetett 72 újoncnál hárommal többet állított. Beleszámította ugyanis azt a két újoncot is, a kiket a későbbi felülvizsgálat alkalmatlannak talált, s helyettük a megyének másik kettőt kellett utólag adnia. A jelentés rámutatott arra, hogy az újoncátvételi jegyzőkönyv szerint a megye nem adott többet a reá kivetett létszámnál. A debreceni hadbiztosság a megye javára írta ugyan a háromfőnyi többletet, de látható, hogy tévedett, s így Szabolcsmegyének kötelessége volna a második sorozásra kivetett 58 újoncot állítani, nem pedig abból hármat levonni. Jelentette végül az ezredparancsnokság, hogy Debrecen városa még 1787-ben jogtalanul állította Kun Andrást és Kovács Pétert, a kiket a Vezénylőtábornok később elbocsátott, így a városnak most ezt a két újoncot is pótolnia kell.

A Vezénylőtábornok átírt a Helytartótanácsnak, hogy Szabolcsmegyét és Debrecen városát a fentiekre nyomatékosan utasítsa. Együttal figyelmeztette a De Vins-ezred parancsnokságát, hogy a jövőben a hasonló eseteket ne csak évek múlva, hanem azonnal jelentse.²⁹

²⁴ Gen. 1793—51—137.

²⁵ Gen. 1793—51—177.

²⁶ Gen. 1793—51—293.

²⁷ Gen. 1793—51—461.

²⁸ Gen. 1793—51—443.

²⁹ Gen. 1793—51—42.

Az országgyűlés által megajánlott újoncok besorozása után megkezdődött a toborzás. A megyék nem voltak ugyan kötelesek a toborzáshoz is újoncot állítani, az általuk önként felajánlott újoncok átadásából és átvételéből, valamint a toborzás egyéb részleteiből kifolyólag azonban a panaszok mégis egészen a háború végéig tovább folytak, különösen a megyék főispánjai részéről. A főispánok a nekik tájékoztatlanyságból, sőt a katonaság iránt érzett ellenszenvből bementott esetek valódiságáról — úgy látszik — nem győződtek meg eléggé, hanem minden csip-csup dolgot azonnal a bécsi Magyar Udvari Kancelláriához jelentettek fel.

Ebből azután hosszadalmas iratváltás keletkezett. Az Udvari Kancellária ugyanis, a főispán panasza alapján, átírt a Legfőbb Udvari Haditanácsnak, az a Vezénylőtábornoknak küldött rendeletet, aki viszont a bepanaszolt toborzótiszt előljáró csapatparancsnokával vizsgáltatta meg az ügyet. A vizsgálat eredménye ugyanilyen úton ment vissza, mégpedig minden helyről újabb íven. Ilyenformán valamely lényegtelen ügyben, melyet a helyszínen pár szóval pillanatok alatt lehetett volna rendezni, hetekig tartott az iratváltás, mégpedig számos ív papíros felhasználásával, nagy időpocsékolással és felesleges költséggel. A legfőbb katonai és polgári hatóságok pedig a háború súlyos gondjai közepette olyan ügyekkel voltak kénytelenek foglalkozni, amelyek igazán nem illettek hozzájuk. Így kívánta azonban az egykorú bürokrácia és a főispánok kissé túlhajtott hatalmi önteltsége.

Lássuk, mi miatt volt szükség ezekre a panaszokra.

A Legfőbb Udvari Haditanács 1793 szeptemberében az alábbi főispáni panaszokra követelt jelentést a magyarországi Vezénylőtábornoktól:

1. Turócmegye főispánja, Révai Simon, panaszt tett, hogy megyéjéből két újoncot, akiket a toborzóaltiszt és a megyei seborvos alkalmasnak talált, a katonai hatóság visszaútasított. Mivel a főispán nem említett konkrét esetet, fel kellett tehát azt deríteni. Azt is írta Turócmegye főispánja, hogy neki nincs tudomása arról, hogy toborzás volna, mert Turócszentmártonban nincs állandó toborzóhely, hanem csak egy altiszt jött oda, anélkül, hogy a főispánnál vagy az alispánnál jelentkezett volna, azután rövid idő múlva visszament Nyitra megyébe.

2. Bácsmegyéből 17 embert a Wurmser-féle, Torontálból pedig 81 embert a Gyulai-féle és az osztrák szabadcsapathoz avattak fel újoncul. Bácsmegye főispánja szerint az említett 17 ember csupa csavargó volt, akik az országnak terhére voltak és a magyar sorcsapathoz kellett volna őket

adni. Hogyan történhetett ez — kérdezte a legfőbb Hadi-tanács — hiszen már 1795 májusban rendelet ment, hogy 5 láb 2 hüvelyk magas újoncot a sorcsapatokhoz fel lehet avatni, ha egyébként elég erős. Avagy nem általában olyan 5 láb 2 hüvelyk magas újoncot vesznek be, aki erős és fegyverbíró?

A Vezénylőtábornok a következőket jelentette:

A turócmegyei két újoncra a toborzó altiszt és a megyei seborvos nem tudhatta megállapítani, vajjon csakugyan alkalmasak-e? A toborzótiszt ellenben tüzetesen megvizsgálta és fogyatkozást talált, tehát nem fogadta el őket. A Ferdinánd-gyalogezred parancsnoksága egyébként útasítást kapott az eset részletes felderítésére.

Mindegyik megyében — jelentette a Vezénylőtábornok — különösen olyan kis megyében, mint Turóc, nem lehet külön toborzóparancsnokság, mert nincs elegendő tiszt. A toborzóhelyeket a helytartóság idejekorán és a legszélesebb körben kihirdette, a toborzás az egész országban már fél-esztendeje folyik és mindenki tud róla, csodálatos tehát, hogy csak éppen Turócmegye főispánjának nincs erről tudomása. Éppen úgy csodálatos, hogy a főispán nem tudja, hogy az ő megyéjében, Szucsán mezővárosban, fiók-toborzóhely van, holott ezt a Helytartótanács idejekorán tudatta a megyével s a fiók-toborzóparancsnokság már jó ideje működik is ott. Amelyik fióktoborzóhelynek altiszt a parancsnoka, ez az altiszt sem lehet állandóan egy helyben, hanem ide-oda kell mennie oda, ahol remélhető valami eredmény. Az pedig sehol sincs előírva, hogy a toborzók a főispánnál vagy alispánnál jelentkezzenek és nekik jelentést tegyenek.

A bácsmegyei és torontáli újoncokra vonatkozólag azt jelentette a Vezénylőtábornok, hogy azokat a szlavonországi vezénylőtábornok fennhatósága alá tartozó határőrtestek vették át és valószínűleg azért nem avatták magyar sorgeyalogezredhez, hanem szabadcsapathoz, mert a testmagasságuk nem ütötte meg a kívánt mértéket. Az 5 láb 2 hüvelyk magas újoncot egyébként csak akkor veszik át a sorgezredek részére, ha elég erős és fejlett.

Az esetből kifolyólag a Vezénylőtábornok a bácsmegyei és torontáli újoncokra vonatkozólag tájékoztatást kért a szlavonországi vezénylőtábornoktól, azonkívül útasította az összes gyalogsági toborzóparancsnokságokat, hogy az 5 láb, 2 hüvelyk magas újoncot csak akkor vegyék át, ha elég erős és fegyverbíró.³⁰

Nem sokkal azután, hogy a Vezénylőtábornok jelentése elment, megérkezett a Ferdinánd-gyalogezred 4. zászlóalj-

³⁰ Gen. 1795—51—212.

parancsnokságának jelentése a túróci főispán által szóvatett két újoncra. A főispán panasza alaptalan volt, mert a katonai sebész az egyik újoncnál gyógyíthatatlan szembajt talált, a másik pedig nem tudott egyenesen járni, mert gyermekkorában a lába eltört és rosszul forrott össze.

A vezénylőtábornok felkérte a Helytartótanácsot, hogy a főispánt panaszának alaptalanságáról értesítse.³¹

A turócmezei főispán, noha egy-két hónap előtt nem restellte azt állítani, hogy nincs tudomása arról, hogy toborzás folyik, pár hónap múlva, 1794 márciusában, a másik végletbe csapott és hívatlan tanácsokkal és javaslatokkal akart a toborzás ügyébe avatkozni. Az Udvari Kancelláriához felterjesztést tett, jelentvén, hogy az ő megyéjéből egyesek a toborzóknál, mások a községi előljáróságoknál és ismét mások az ő nyugállományú katonatiszt fiánál jelentkeznek újoncra. Költséges és fáradságos ezeket a jelentkezőket felavatás végett és illetékes Ferdinánd-gyalozezredhez Pozsonyba vinni, mert az ott alkalmatlannak találtakat még vissza is kell hozni. Bízják meg inkább az ő tiszt fiát és a többi megyékben is hasonlóképpen nyugállományú tisztekkel toboroztassanak, hogy így a tényleges tisztek a harcra mehessenek.

Az udvari kancellária a főispán javaslatát megküldte a Legfőbb Udvari Haditanácsnak, ahonnan azt válaszolták, hogy kissé furcsa már, hogy a főispánok az újoncozás ügyében még mindig Bécsbe írkálnak, holott tudniok kellene, hogy ezeket az ügyeket Budán a Vezénylőtábornok a Helytartósággal közösen intézi. Ilyen ügyben Bécsbe írni különben a leghosszadalmasabb is, mert az iratot onnan, elintézés végett, amúgy is Budára küldik.

A Legfőbb Udvari Haditanács a fentiek alapján a Turócmezei főispán felterjesztését is a Vezénylőtábornoknak adta le elintézés végett. A Vezénylőtábornok a Ferdinánd-gyalozezred 4. zászlóaljparancsnokságnak rendeletet küldött és a helytartósággal is tudatta, hogyha Turócból Pozsonyba hosszú az út, akkor a turócmezei hatóságok forduljanak Trencsénbe, vagy éppen a turócmezei Szucsánba, a toborzó-különítményhez és ott adják át az újoncokat.³²

Turócmezei főispánja rövid idő múlva újabb panasszal állt elő az Udvari Kancelláriának. Arról volt szó, hogy a Turócmezei vezényelt toborzó altiszt a hatóságok és uradalmak részéről átadott újoncokat csak úgy akarja átvenni, ha 10 napi utiköltséget is adnak velük. Ez — a főispán szerint — túlzott követelmény, hiszen a hatóságok és a magá-

³¹ Gen. 1793—51—756.

³² Gen. 1794—51—230.

nosok az általuk adott újoncok toborzási költségeit amúgy is fizetik, de meg a legutóbbi országos újoncállításkor lett hirdelve, hogy a kincstár az újoncot a toborzás napjától átveszi, tehát minden további költség a kincstárt terheli.

A panaszirat az Udvari Kancelláriától természetesen a Legfőbb Udvari Haditanácshoz, onnan pedig a Vezénylőtábornokhoz került azzal, hogy az újoncokat nem a felavatás napjával, hanem már az átvételkor kell kincstári ellátásba venni. Ha előfordulna, hogy e két időpont között a polgári hatóság élmezse az újoncokat, akkor a kincstár, a polgári hatóság kívánságára, térítse meg az élmezési költségeket.

A Vezénylőtábornok tehát ilyen értelmű rendeletet adott ki az összes toborzóparancsnokságoknak és a hadbiztosságoknak. A Legfőbb Udvari Haditanácshoz pedig jelentette, hogy Turócmegeye főispánja már megint fontoskodik, pedig már történt intézkedés, hogy Turócmegeből az újoncokat ne Pozsonyba, hanem Trencsénbe küldjék felavatásra, Trencsén pedig nincs messze.³³

Egyes megyék főispánjai az újoncozásra vonatkozólag, úgy látszik, bármiféle mende-mondának hitelt adtak és azt mint valóságot siettek az Udvari Kancelláriának bepanaszolni. Az Udvari Kancellária — miként láttuk — minden ilyen panaszt a Legfőbb Udvari Haditanácshoz küldött meg, ahonnan az, megvizsgálás végett, a Vezénylőtábornokhoz került. A főispáni panaszok alaptalansága következetesen kiderülvén, így azok tulajdonképpen csak az irodai munkát szaporították, egyéb értelmük azonban nem volt.

A Legfőbb Udvari Haditanács 1793 szeptemberében az alábbiakra vonatkozólag követelt felderítő jelentést a Vezénylőtábornoktól:

Az Udvari Kancellária által közölt főispáni jelentésekben az tűnik ki, hogy Pestmegeye 15 újoncot a Mihailevic-féle szabadcsapat, 57 újoncot pedig a szekereszet részére állított, más megyék hasonlóképpen állítottak újoncokat a Gyulai-féle szabadcsapat és a szekereszet számára; a gyalogság által el nem fogadott újoncot akadály nélkül felveszik huszárnak, mert a gyalogság átvevőíszttjei módfelett válogatnak és olyan testi fogyatkozást is kifogásolnak, ami csak az újonc besorozása után keletkezett. Magyarországon — hangsúlyozta a Haditanács — a szabadcsapatokhoz nem hogy újoncot állítani, hanem még felvenni sem szabad, valamint a szekereszet számára sem szabad újoncozni, hanem csak a legutóbbi (1788—90. évi) török háború után szabadsgolt szekereszeket kell a polgári közigazgatási hatóságoknak behívni. A szekereszethez csakis olyan újoncot szabad

³³ Gen. 1794—51—549.

átadni, aki fegyveres szolgálatra nem alkalmas; arra vonatkozólag pedig már ismételtén adatott ki rendelet, hogy az újoncokat átvevő tisztek ne vigyék túlzásba a válogatást.

A Vezénylőtábornok mindezek folytán meghagyta a Gyulai-gyalogezred toborzóparancsnokságának, mely Pestmegyéből gyűjtötte az újoncokat, hogy az említett kifogásokra vonatkozólag tegyen jelentést. Hozzáfűzte, hogy a Mihailevits-féle szabadcsapattal kapcsolatban említett újoncok valószínűleg a megyei börtönökből átadott fegyencek, a szekeresz újoncok pedig alighanem azok, akiket erre a célra néhány pestmegyei uradalom önként adott.

A Császár- és a Barco-huszárezrednek szintén Pestmegyében működő toborzóparancsnokságai hasonlóképen rendeletet kaptak, hogy jelentsék, vajjon mi igaz abból, hogy Pestmegyében a Mihailevits-féle szabadcsapat és a szekereszet számára hatóságilag állított újoncokat adtak át. Ha valóban adott ilyeneket valaki, vajjon melyik megye vagy uradalom adta, s vajjon nem a megyei börtönökből átadott fegyencekről van-e szó?³⁴

A Gyulai-gyalogezred toborzóparancsnoka, Didelot százados, jelentése szerint nem tudott arról, hogy Pestmegye a Mihailevits-féle szabadcsapat, illetőleg a szekereszet számára a szóbanforgó újoncokat adta volna. Az újoncavatási lajstromokat a megyével mindig összehasonlítják, s azok minden alkalommal egyeznek. Jelentette, hogy eddig 6 újonc került a szabadcsapathoz, 15 pedig a szekereszethez, persze valamennyi olyan, aki a gyalogsághoz nem volt alkalmas. Mivel a Császár-huszárezrednek (későbbi 1.) Soroksáron működő toborzóparancsnoka részére Pestmegye szén-tén adott több újoncot, lehetséges, hogy azok közül a huszárnak nem alkalmasakat szekeresznek vették fel.³⁵

A Császár és a Barco-huszárezred (későbbi 10.) toborzóparancsnokságai azt jelentették, hogy nem tudnak sem a Mihailevits-féle szabadcsapat, sem pedig a szekereszet számára történt rendszeres sorozásról. A szekereszethez azokat az újoncokat adják át, akik erre önként jelentkeztek, vagy pedig az uradalmak erre a célra adták őket.³⁶

A Vezénylőtábornok mindezek alapján azt jelentette tehát a Legfőbb Udvari Haditanácsnak, hogy Pestmegyében különböző toborzóparancsnokságok működnek, Magyarország pedig sok megyéből áll, a főispánoknak tehát tüzetesen kellene megjelölniök a felpanaszolt eseteket. Jelentette, hogy a szabadcsapatok részére — miként a Legfőbb Udvari Hadi-

³⁴ Gen. 1793—51—650.

³⁵ Gen. 1793—51—665.

³⁶ Gen. 1793—51—710.

tanács is tudja — nem toboroznak, hanem polgári hatóságok adnak át börtöneikből fegyenceket. A szekereszet számára nincs rendszeres toborzás, hanem csakis fegyveres szolgálatra nem alkalmas olyan újoncokat avatnak fel oda, akiket a megyék és uradalmak, a szabványos kincstári toborzópénz ellenében, önszántukból állítanak, amibe egyébként a Helytartótanács is beleegyezett.³⁷

Mivel az Udvari Kancelláriától egyre sűrűbben érkeztek a toborzással kapcsolatos főispáni panaszok, a Legfőbb Udvari Haditanács belátta, hogy mindegyik ilyen panasz miatt külön levelezést folytatni felesleges, a panasziratokat ennél fogva inkább gyűjtötte és együtt küldte elintézés végett a Vezénylőtábornokhoz.

Ilyen gyűjtemény érkezett 1793 november elején azzal a paranccsal, hogy a Vezénylőtábornok a Helytartótanáccsal egyetértve intézze el.

Mik voltak ezek a panaszok?

Szepesmegye főispánja azt kifogásolta, hogy a megyében nincs külön toborzótiszt, Baranyamegye főispánjának pedig nem volt tudomása a megyéjében toborzott újoncok számáról. Több főispán a miatt panaszkodott, hogy rendszeres sorozás folyik és a szekereszethez is állítanak újoncot. Az Udvari Kancellária — szinte hihetetlenül hangzik — maga is abban a hitben élt, hogy Magyarországon csakugyan rendszeres sorozás van és ezért felhívta a katonaság figyelmét, hogy sorozni csakis az országgyűlés határozata alapján lehet.

Szomorú, de tanulságos példája, hogy háború idején a legilletékesebb vezető polgári hatóságok még csak tájékozva sem voltak arról, hogy az országból miféle módon szednek újoncot. A félreértések bizonyára abból eredtek, hogy a megyék a gyalogsági, a huszár, a szabadcsapatbeli és a szekeres újoncokról összesített és nem világos jelentéseket küldtek főispánjaiknak, akik legtöbbször Bácsben laktak.

Hontmegye főispánja célszerűbb, egységes sorozórendszerrel javasolt, valószínűleg arra az ausztriai mintára, amelyről bizonyára Bácsben, osztrák barátaitól hallott. Ez a célszerűbb rendszer alighanem az osztrák tartományokban már 1771 óta érvényes összeíró rendszer, vagyis az általános hadkötelezettség kezdetleges formája lehetett, amelyet azonban a magyar rendek sohasem akartak elfogadni s így csak jóval később, 1850-ben, abszolutistikus úton, vált érvényessé Magyarországon.

³⁷ Gen. 1793—51—668.

A Legfőbb Udvari Haditanács, mielőtt ezekkel a tájékoztatlan panaszokkal megörvendeztette a Vezénylőtábornokot, felvilágosította az Udvari Kancelláriát, hogy Magyarországon nem rendszeres sorozás, hanem toborzás folyik; minden a magyar törvények szerint történik és az újoncok átvételénél a túlzott válogatás elkerülésére már számos parancsot adtak ki. A szabadcsapatokhoz nem toboroznak, hanem a megyei börtönök fegyenceit adják át. A szekereszethez csak azokat viszik, akik fegyveres szolgálatra nem alkalmasak, de ezeknek száma is jóval kevesebb, mint az utolsó török háború után, 1790-ben, szabadságot szekereszeké, akikre egyébként a szekereszet számot tarthat, hiszen végérvényesen nem bocsátották el őket.

Válaszában arra is rámutatott a Legfőbb Udvari Haditanács, hogy Bereg-, Ung- és Ugocsa-megye az év elején felülvizsgálat útján alkalmatlannak talált 11 újonc pótlására eddig még csak egy újoncot adott. Hangsúlyozta továbbá, hogy a toborzást a Vezénylőtábornok és a Helytartótanács kölcsönös megegyezéssel szabályozta, a polgári hatóságok pedig felhívást kaptak, hogy a király parancsa értelmében a toborzás eredményét mozdítsák elő.

A Legfőbb Udvari Haditanács tartalmas rendelete alapján a Vezénylőtábornok átírt a helytartótanácsához, hogy figyelmeztesse a főispánokat, hogy a toborzásra vonatkozó ügyekben ne Bécsbe az Udvari Kancelláriához, hanem Budára, a Helytartótanácsához forduljanak, mert így sokkal gyorsabb az elintézés. Kérte továbbá, hogy a megyék az Udvari Kancelláriához küldendő jelentésekben ne keverjék össze a gyalogsághoz, a huszárokhoz, a szabadcsapatokhoz és a szekereszethez toborzott újoncokat, hanem a szekereszetet külön tüntessék fel.

Ezenkívül azt is kérte a Vezénylőtábornok, hogy a polgári közigazgatási hatóságok figyelme a következőkre hívasse fel: 1. A szekereszethez az egész országból havonta csak 50 embert toboroznak, mégpedig csakis olyanokat, akik fegyveres szolgálatra nem alkalmasak. — 2. A szabadcsapatokhoz a toborzóparancsnokságok senkit se vehetnek fel, még azt se, aki maga kéri, nehogy ezzel a magyar sorcsapatok toborzása hátrányt szenvedjen. — 3. Az újoncok átvételénél a túlzott válogatás meg van tiltva és minden újonc átveendő, aki hadiszolgálatra elég erős. — 4. Ha a csapatok valamelyik újoncot testi alkalmatlansága miatt el akarnák bocsátani, azt előbb a Vezénylőtábornok elé kell vezetni. — 5. A szekereszethez toborzottakat a jelentésekben nem sza-

bad összekeverni a gyalogsági újoncokkal. — 6. A hatóságok buzdítsák a községet, hogy a legközelebbi rendszeres sorozásnál majd beszámítandó előlegül már most adjanak újoncot. — 7. Bereg-, Ung- és Ugocsa-megye pótolja végre a 11 alkalmatlan újoncot és térítse meg a kincstárnak az azokra fordított költségeket.³⁸

A Vezénylőtábornok a Helytartótanács-hoz intézett terjedelmes átirat másolatát a Legfőbb Udvari Haditanácsnak is megküldte. A Haditanács láthatta, hogy a toborzásra vonatkozólag minden szabályozva van, nem kellene tehát túlságosan figyelembevenni a főispánok panaszait. A Legfőbb Udvari Haditanács tehát mindezek alapján tájékoztatta az Udvari Kancelláriát, amely azután belátta, hogy a toborzás helyes nyomon halad³⁹ Arról azonban nem nyilatkozott a Kancellária, hogy a főispánok alaptalan panaszait a jövőben nem veszi mindjárt készpénznek.

A Helytartótanács, a Vezénylőtábornoktól kapott átirat alapján, arra kérte az Udvari Kancelláriát, hogy a megyéknek engedje el az újoncozásról és a toborzásról szerkesztendő kimutatásokat, mert azoknak az adatai nem lehetnek olyan pontosak, mint a vezénylőtábornok által gyűjtött adatok. Javasolta továbbá, hogy a főispánok, valamint a megyék és a városok útasítást kapjanak, hogy a jövőben a toborzásra vonatkozó panaszokat ne a legfelsőbb helyre, hanem a Helytartótanács-hoz terjesszék fel, s a Helytartótanács a Vezénylőtábornokkal kölcsönös egyetértésben fogja elintézni.

Mielőtt ez a felterjesztés az Udvari Kancelláriához elküldetett, a Helytartótanács az abban foglaltakra vonatkozólag a Vezénylőtábornok véleményét is kikérte. A Vezénylőtábornok magáévá tette a javaslatot és felajánlotta, hogy a toborzás eredményéről szerkesztett jelentéseket ő készíti el és felterjesztés előtt átküldi a Helytartótanács-hoz. Említette, hogy az Udvari Kancellária részére szintén küldhet egy példányt; ez az eljárás ugyanis sokkal egyszerűbb, mint ha a katonaság és a polgári közigazgatás ugyanabban a tárgyban külön-külön terjeszt fel jelentést Bécsbe az udvarhoz.⁴⁰

Az Udvari Kancellária az utóbbi javaslatra vonatkozólag megállapodott a Legfőbb Udvari Haditanáccsal, a-

³⁸ Gen. 1793—51—737.

³⁹ Gen. 1793—51—785.

⁴⁰ Gen. 1793—51—882.

honnan nemsokára 1794. január elején, közölték a Vezérlőtábornokkal a király jóváhagyását, mely szerint az újoncozással kapcsolatos panaszokat és súrlódásokat ezentúl a Vezénylőtábornok és a Helytartótanács együttesen intézzék el, vagy együttesen tegyenek előterjesztést a Legfőbb Udvari Haditanácshoz, illetőleg az Udvari Kancelláriához. A Vezénylőtábornok felkérte tehát a Helytartótanácsot, hogy mivel ő nagy súlyt vet arra, hogy a katonaság és a polgári hatóságok között semmiféle súrlódás se legyen, adjanak utasítást a főispánoknak, az összes vármegyéknek, városoknak és egyéb politikai hatóságoknak, hogy a toborzással kapcsolatos panaszait ne az Udvari Kancelláriához küldjék, hanem forduljanak közvetlenül a Vezénylőtábornokhoz, vagy a Helytartótanácsához. Ha előfordul valami panasz, azt úgyis ez a két hatóság intézi el és csak így lehet a súrlódásoknak elejét venni.⁴¹

Bármennyire is fáradozott a Vezénylőtábornok és a Helytartótanács, hogy a katonaszedésnél a kölcsönös egyetértés fenntartassék, a katonai és a polgári hatóságok egymás ellen irányuló panaszai sohasem értek véget, hanem még a személyeskedés terére is átcsaptak. A Sztáray-gyalogezred (későbbi 33.) toborzótisztje, Troll Nándor főhadnagy, 1793. novemberben az alábbi hosszadalmas és bőbeszédű jelentést terjesztette fel:

Két év előtt, amikor báró Szluga, Besztercebányai bányakamarai intéző, az egyik bányabirtokon mint főtisztviselő volt beosztva, Polonyi őrmester feleségét, aki ott dohányért akart valamit szerezni, arculütötte, mert az aszszony egy kis csomag dohányt nem akart pénzért átadni egy bányásznak. A dohányt pedig el akarta tőle kobozni. Troll főhadnagy az esetet annakidején elhallgatta, mert nem akarta az egyetértést zavarni, az őrmestert pedig megnyugtatta.

Egy év előtt, amikor Troll főhadnagy, — Ambrus százados, toborzóparancsnok, utasítására — egy önként jelentkező kőművest be akart toborozni, a kőműves barátai báró Szluga kamarai intézőhöz fordultak segítségért. A báró ekkor egyenesen a Vezérlőtábornokhoz fordult, de elutasították, mire a toborzóparancsnokságot „Räuberkommando“-nak szidalmazta.

Az 1793. év májusában a besztercebányai bányakamara egyik hajdúja önként be akart állni katonának, de odajött a kamarai mázsáló és a hajdút elvitte. A toborzólegénység engedte, mert nem akart civódást, jelentették azonban Troll

⁴¹ Gen. 1793—51—20.

főhadnagynak, aki az embert visszakövetelte. Amikor a követelés eredménytelen maradt, a főhadnagy Zólyom-megye főispánjának, Esterházy Kázmér grófnak, közbelépését kérte.

Ez alatt báró Szluga a hajdút elszöktette a városból egy erdőszlakba, a toborzók azonban két hét múlva elfogták és a besztercebányai laktanyába hozták, mivel azonban a hajdú skorbutos volt, a toborzótiszt elbocsátotta. Báró Szluga ekkor kijelentette, hogy Troll főhadnagyt áthelyezteti.

Június elején Besztercebányán — vásár alkalmával — táncsal toboroztak és két katona körülnézett a városban, hogy néhány fiatalembert toborozzon. Bementek egy kocsmába, ahol kocsisok és diákok iddogáltak, s ott volt Sajgal nevű püspöki hajdú is. A két katona hívta a társaságot, hogy jöjjenek a másik kocsmába középük mulatni, Sajgal azonban odakiáltott, hogy „kifelé veletek”, megfogta Hoffmann közlegényt és kilökte a kocsmából, az egyik polgári egyén pedig három sebet ejtett a katona fején.

A városi hatóság a tetteseket egy újonc állítására és 16 forintra ítélte, mely összegből Hoffmann közlegény 1 forint 36 krajcárt gyógyszerekre, 9 forint 30 krajcárt pedig fájdalomdíjra kapott, míg 4 forint 30 krajcárral a sebészt díjazták, aki Hoffmann sérüléseit bekötözte és gyógykezelte. Sajgal hajdú még azzal tetézte bűnét, hogy egy katonát, aki a piactéren áthaladt, „tetühasú”-nak csúfolt.

Troll főhadnagy a rakoncátlan hajdú ellen feljelentést tett a megyei hatóságoknál. A megye el is akarta fogatni Sajgalt, akit azonban barátai kiszabadítottak és a városból kiszöktették. Báró Szluga ekkor Sajgal után utazott és felkínálta neki, hogy a kamarai birtokon alkalmazza, a hová nem terjed a megye hatalma. A besztercebányai püspök ugyanis, akinél Sajgal eddig mint hajdú szolgált, közben meghalt és a hajdút elbocsátották. A megyei hatóságnak mindez tudomására jutott és felszólította báró Szlugát, hogy adja ki Sajgalt, a báró ellenben azt mondta, hogy nemesak hogy nem alkalmazta a legényt, hanem még csak nem is látta.

Jelentette továbbá Troll főhadnagy, hogy a legutóbbi megyegyűlésen Zólyomvármegye sok tisztviselője ajánlott meg a maga költségére 2—2 újoncot, a kiket majd a megyeházán gyűjtenek és őriznek, de nem lett belőle semmi. Kőrmöcbányán, a mikor Polonyi őrmester ott vásár alkalmával toborzott, a bányakamarai hatóság kihirdette, hogy a kamara szolgálatában álló legények botot és börtönt kapnak, ha a toborzókkal érintkeznek. Polonyi őrmester két ilyen újoncot toborzott ugyan, de kénytelen volt elbocsátani, mert a kamarai hatóság azzal követelte vissza őket, hogy munkára kellenek.

A kamarai hatóság utóbbi kijelentését Troll főhadnagy valótlanásznak tartotta az alábbi okból: Ő, Troll, négy évig volt Besztercebányán megyei tisztviselő és tudja, hogy évente 60 forint folyt be olyan útlevélért, a melyért 6 krajcárt kellett fizetni és mindegyikben legalább két név szerepelt. Egy forintra 60 krajcárt számítva, 360 útlevélről, vagyis legalább 600 emberről van szó. Ezeket az útleveleket azok a jobbágyok váltották, akik szanaszét az országban késsel, nyárrsal és egyéb házi iparcikkkel kereskedtek. A besztercebányai Bányakamarának tehát legalább 600 jobbágya van; azonkívül a városban is mindig látni az utcán 2—3 munkanélküli embert ődöngeni. Ha tehát a Kamarának munkásra van szüksége, miért engedi, hogy jobbágyai szerte az országban házaljanak. Miért annyira nélkülözhetetlen ennélfogva az említett Sajgal és éppen az utolsó pillanatban, amikor a megye újoncra akarja adni.

Báró Szluga előde — fűzte tovább a főhadnagy — a régi kamarai intéző, nem hogy akadályozta, hanem mindig elsegítette a toborzást. A Kamara most azzal érvel, hogy a kik már két éve bányászok, azokat nem lehet hatóságilag újoncállításhoz vinni. Ez valóban úgy van, de nem vonatkozik azokra, akik önként akarnak katonának állni. A Kamara, ellenséges magatartásával, minden úton akadályozza a toborzást, sőt most már — a Kamara példájára — a megyétől sem remélhető, hogy a következő sorozás rovására újoncelőleget fog adni. Troll főhadnagy végül személyleírást mellékel az ismételten említett Sajgalról, aki megszökött.

A Vezénylőtábornok a terjedelmes panaszíratot Bécsbe, a Bányai igazgatósághoz tette át, báró Szluga bányakamarai intézőt pedig írásban felhívta, hogy a toborzást ne akadályozza. Azonkívül a Sztáray-ezred toborzóparancsnoksága a felterjesztésre azt a megszokott választ kapta, hogy a sűrűlódásokat igyekezzék kerülni.⁴²

Ugyancsak 1793. novemberben érkezett a Nádasdygyalogezred toborzóparancsnokának, Baranyi alszázadosnak, jelentése arról, hogy a zempléni koronauradalom újoncokat akart adni, de a megye — mely eddig magától semmit se adott — megakadályozta. A Vezénylőtábornok átírt a Helytartótanácsnak, hogy nem tudja mire vélni Zemplénmegye magatartását, a mire jó volna figyelmeztetni.⁴³ Baranyi alszázadosnak nem volt egészen igaza. A szóbanforgó ügyben ugyanis a kassai hadbiztosság is eljárta és jelentette, hogy

⁴² Gen. 1793—51—752.

⁴³ Gen. 1793—51—775.

Zemplénmegye egyáltalában nem akadályozta a toborzást, sőt már az ottani kamarajószág küldött is újoncokat.⁴⁴

Decemberben a Helytartótanács Győr város ama panaszát közvetítette, hogy az Erdődy-huszárezred (későbbi 9.) toborzóparancsnoka a város által az Esterházy-gyalogezred részére szánt újoncokat nem veszi át, mert nem kapott parancsot. Mivel az újoncokat az Esterházy-ezred toborzóparancsnokságához Székesfehérvárra küldeni igen költséges volna, azt kéri a város, hogy az illetékes gyalogsági toborzóparancsnokság gondoskodjék az újoncok átvételéről.

A Vezénylőtábornok azt felelte, hogy az átvételre intézkedett, de Győr városa miért nincs tájékozva a fióktoborzóparancsnokságok székhelyeiről? Egyébként közvetlenül fordulhatott volna ebben az ügyben Székesfehérvárra, az Esterházy-ezred toborzóparancsnokságához.⁴⁵ Igen ám, de a városnak inkább megfelelt a fontoskodás, hogy minden egyszerű dolgot feleslegesen felfűjjon, amellet bizonyára jól esett, hogy a katonaságot valami miatt bepanaszolhatja. Egyébként mindössze csak 2 újoncra volt szó.⁴⁶

Esztergom városa is panaszkodott, mégpedig a Sztáray-gyalogezred toborzóparancsnokság túlságos válogatása miatt. Kiderült, hogy az át nem vett újoncok mértéken alul voltak.⁴⁷

A Vezénylőtábornok, úgy látszik, hiába jelentette, hogy a toborzás a magyar törvények szerint folyik és hogy az újoncok átvételénél a túlzott válogatást szigorú rendeletekkel megtiltotta, felsőbb helyen még mindig hitelt adtak a főispánnak alaptalan vádaskodásának. A Legfelsőbb Udvari Haditanács 1795. december közepén szigorú hangon azt írta, hogy a császár megütközéssel vette tudomásul, hogy a tizenhat szepesi város által állított 66 újoncból, akik közül a polgári sebész 40 legényt katonául alkalmasnak talált, a katonaság csak 28 újonc alkalmasságát ismerte el. Abból — írta a Legfőbb Udvari Haditanács — tudvalevőleg kellemetlenségek származnak, ha az újoncokat, akiket a polgári sebészek alkalmasnak találtak, a katonaság mint nem-alkalmasakat visszautasítja. Éppen ezért rendelte el a Legfőbb Udvari Haditanács, hogy az ilyen újonc a Vezénylőtábornok elé vezetendő, aki eldönti a vitát.

A Vezénylőtábornok jelentette, hogy a tizenhat szepesi város által állított 42 újonc közül az egyik galíciai illetőségű és az ottani Wallis-gyalogezredhez (későbbi 47.) már fel

⁴⁴ Gen. 1794—51—95.

⁴⁵ Gen. 1795—51—811.

⁴⁶ Gen. 1794—51—31.

⁴⁷ Gen. 1794—51—76.

van avatva. A többi 41 újonc közül egynek a balkönyöke nyomorék volt, egynek a lábán állandó nyílt sebek voltak, egynek a testén rosszindulatú daganatot találtak, az egyik csak éppen 5 láb magas volt, ismét egyik szintén csak 5 láb magas, amellet 30 éves és igen gyenge, másiknak az arcát sebek torzították és a keze állandóan reszketett. Két újonc igen gyenge volt és még az 5 láb magasságot is alig érte el; ugyancsak kettőnek merev volt az egyik lába, testmagasságuk alig volt 5 láb, két újonc skorbutos volt, fogazatuk hiányos, testmagasságuk még az 5 lábon is alul maradt, végül egy újonc a ballábára nyomorék volt. Nem túlságos válogatásról van szó — hangsúlyozta a jelentés — hanem a polgári hatóságok mindjárt sérelmeket keresnek és nem gondolják meg, hogy az átvett alkalmatlan újoncokért az összes költségeket annak a tisztnek kell a saját pénzéből megfizetnie, aki átvette.

Kérte végül a Vezénylőtábornok, hogy a polgári hatóságok feljelentéseinek ne adjanak mindjárt teljes hitelt, hanem kérdezzék meg a katonaságot is.⁴⁸

Vitéz Berkó István.

⁴⁸ Gen. 1793—51—823.